EVEREST

2029

tamadres.com

JAMES K. LYON

1934 yılında Rotterdam'da dünyaya gelen James K. Lyon, doktorasını 1963 yılında Harvard'da tamamladıktan sonra sırasıyla Harvard, Florida ve Colifornia-San Diego üniversitelerinde Alman Edebiyatı profesörü olarak çalıştı. Guggenheim, Ford, NEH vd. burslarla 1960'ların başından beri çalışmalarını özellikle Brecht, Celan, Gottfried Benn, Ingeborg Bachman gibi isimler üzerinde yoğunlaştıran Lyon, II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası Alman şiiri ekseninde son derece yetkin pek çok kitaba ve makaleye imza attı: *"Nature": Its Idea and Use in the Poetic Imagery of Ingeborg Bachmann, Paul Celan, and Karl Krolow* (1962); *Konkordanz zur Lyrik Gottfried Benns* (1971); *Paul Celan and Martin Buber: Poetry as Dialogue* (1971); *Bertolt Brecht and Rudyard Kipling: A Marxist's Imperialist Mentor* (1975); *Bertholt Brecht in America* (1980); *Paul Celan and Martin Heidegger: An Unresolved Conversation, 1951–1970* (2006)…

tamadres.com

CEM YAVUZ

Şair, çevirmen, yazar. İstanbul'da doğdu (1966). Gemi inşaat mühendisliği ve medya-iletişim eğitimi aldı. Musahhihlik, redaktörlük, teknik sekreterlik, editörlük yaptı. Est&Non Yayınları'nı ve dergisini kurdu (1999); yayıncılık, tasarım, yaratıcı yazarlık ve çeviri alanlarında eğitmen olarak çalıştı. *Ars Moriendi-Kül Kabından Deyişler* (2020); 20 *Ölümsüz Şarkı ve's-Samt* (2014), *Sema'yla Arz arasında* (2014), *Seyr'engiz* (2006), *Seyr'* (2006), *Hoca Nasreddin Gibi Ağlayan* (2005), *Ars Moriendi* (eskibetim; 2000), *Ayn'* (1999) isimli kitapları yazdı; *Paul Celan: Die Bremer Rede/Der Meridian/ Gespräch im Gebirg; Troy: City, Homer and Turkey; Dr. Ahmet Süheyl Ünver of Istanbul; Itri Between Ali Ufki, Evliya Çelebi and Dimitrie Cantemir; Hypnotic Poetry: Poetic Inspiration; Rumi: Turning Ecstatic; Traditional Islam in the Modern World* gibi kitap ve metinlerle *Nerval, Rilke, Esenin, Mandelstam, Kavafis, Paul Celan, Bálint Balassi, Mihály Babits, Attila József, Varujan, Siamanto* vd. pek çok şairin şiirlerini Türkçeye tercüme etti.

JAMES K. LYON

PAUL CELAN & MARTIN HEIDEGGER

TEDİRGİN SOHBET

1951-1970

tamadres.com

Türkçesi: Cem Yavuz

§

Yayın No **2029**
Düşünce **24**

Paul Celan & Martin Heidegger
Tedirgin Sohbet, 1951-1970
James K. Lyon

Kitabın özgün adı: *Paul Celan and Martin Heidegger*
An Unresolved Conversation, 1951–1970

İngilizce aslından çeviren: Cem Yavuz
Kapak tasarımı: Hatice Çavdar
Sayfa tasarımı: Muzaffer Aysu
Düzeltmen: Funda Dörtkaş

© 2006, James K. Lyon
© 2019, bu kitabın Türkçe yayın hakları Anatolia Lit Agency aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Nisan 2021

ISBN 978-605-185-606-3
Sertifika No: 43949

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 45099
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 513 34 20-21 Faks: (0212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap
www.facebook.com/everestyayinlari
www.instagram.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

lamadres.com

PAUL CELAN & MARTIN HEIDEGGER

TEDİRGİN SOHBET

1951-1970

tamodres.com

tamadres.com

Sunuş

Suskuyla kâlp külünden yoğrulmuş, tedirgin bir sohbet...

Soykırım bakiyesi şair Paul Celan, Romanya'nın –bugün Ukrayna toprakları içerisinde bulunan– Bukovina eyaletinde, 23 Kasım 1920 tarihinde doğdu. Dünyaya gözlerini açtığı Czernowitz şehri 1940'ta Sosyalist Ruslar, 1942 yılında da Nasyonal Sosyalist Almanlar tarafından işgal edildi. Nazi döneminde ailesi ve yakınları toplama kamplarında öldürülen, kendisi de on sekiz ay çalışma kampında Prut Nehri'nden taş ve moloz çekmeye ırgat kılınan Celan, savaştan sonra bir süre Bükreş'te çevirmenlik yaparak tutunmaya çalıştıysa da, bu defa Enter-Nasyonal sosyalizmin baskıları sonucu önce 1947 yılında Viyana'ya kaçtı, ardından 1948'de Paris'e yerleşti.

"Çok dilli" olmasına rağmen kültürel anlamda Almancayla merbut olan Celan, hayatını Seine Nehri sularında noktaladığı 1970 Mayısı'nın son anına dek, ailesini ve akrabalarını katledenlerle paylaştığı bir anadilde yazıyor olmanın travmasıyla yaşamıştı. Naziler eliyle kirletilmiş bir dilin Almanya'da savaştan sonra da hükmünü yürüttüğü inancıyla gönüllü ve bilinçli bir sürgün olarak Paris'te ömür sürmesine rağmen kendisini "dünyaya fır-

latılmış biri" (*ein Herumgeworfener*) diye niteleyen şair, –ikisi ölümünden sonra yayınlanmış– on şiir betiği yarattı:

Der Sand aus den Urnen (1948), *Mohn und Gedächtnis* (1952), *Von Schwelle zu Schwelle* (1955), *Sprachgitter* (1959), *Die Niemandsrose* (1963), *Atemwende* (1967), *Fadensonnen* (1968), *Lichtzwang* (1970), *Schneepart* (1971), *Zeitgehöft* (1976).

İşte 1945 sonrası Avrupa edebiyatının, özellikle de Alman dilinin en sarp ve son büyük şairi olan Paul Celan ile fenomenolojik yaklaşımıyla modern düşünceyi köklü bir biçimde etkileyip dönüştüren, Nasyonal Sosyalist Parti üyesi ve taraftarı Martin Heidegger arasında 24–25 Temmuz 1967 tarihinde, Freiburg/Todtnauberg'te gerçekleşen "loş" buluşma, 20. yüzyıl entelektüel tarihinin dönüm noktalarından birisi kabul edilmektedir.

Yazın seyri boyunca Heidegger'in sanat ontolojisinden yoğun etkiler devşiren Celan, söz konusu buluşmaya dek, bilhassa dil tasavvuruna büyük bir hayranlık beslediği düşünürü Nazi geçmişinden ötürü kamusal bir özre teşvik edebilme arzusunun gerilimiyle yaşadı. Bu aşağı yukarı yirmi yıl süren, tutum ve deneyim açısından bütünüyle dikotomik bir temele (*kurban›‹sükûtun işbirlikçisi*) dayalı ilişki, Celan'ın sanatında belirleyici bir yer tutuyordu. 1967 tarihli ilk görüşmeye kadar büyük ölçüde hayâli düzlemde seyreden bu sohbet içerisinde Celan, kendi şiir ontolojisini Heidegger'in *Dasein (Özgüvarlık), Ursprünglichkeit (Aslilik), Unterwegs zur Sprache (Dile doğru seyr hâlinde), Entsprechen (Karşıla(ş)ma), Ereignis (Sahiplenme/temellük olayı)* vb. kavramları üzerine inşa edip yer yer eleştirel bir yaklaşımla geliştirdi. Şairin ardında bıraktığı kütüphanede bulunan iki düzineden fazla Heidegger eseri üzerindeki okuma notları ve işaretler de, Celan'ı yoğuran bu köklü etkinin ipuçlarını açığa vurmaktadır.

Hölderlin, Rilke, Trakl gibi derin '***sezinç***' sahibi şairlere kuşatıcı bir bakışla eğilip felsefenin (de) özünün "şiirde ve şiirle

mukim" olduğunu ortaya koyan bir düşünür olarak Heidegger ise, Celan'ın şiirine on yılı aşkın bir süre boyunca büyük bir ilgi ve beğeniyle yaklaşmıştı. Bu zaman dilimi içerisinde mektuplaşmalar ve aracılarla süren diyalog, nihayet 1967 yılında yüz yüze görüşmeye evrildi.

Türkçeye *Paul Celan ve Martin Heidegger: Tedirgin Sohbet, 1951-1970* başlığıyla aktardığım tarihi, biyografik ve entelektüel incelemesinde James K. Lyon, dönemin kendi alanlarında en sıra dışı simaları olan iki ismi bir araya getirip ayıran kişisel, poetik ve felsefi meselelere ilişkin son derece kapsamlı bir döküm sunuyor.

Eser ana hatlarıyla üç başlık altında değerlendirilebilir:

I) Kendi *edebiyat fenomenolojisi* olan "Meridyen"i yazmadan önce Celan'ın şiir kuramı üzerindeki Heidegger etkisi;

II) Düşünürün, "Meridyen" konuşmasını dölleyen fikirleri ve konuşmaya tepkisi;

III) Celan'la Heidegger'in ilk karşılaşmalarını anıştırmanın yanı sıra bu buluşmanın şifrelerini de –elbette örtük bir poetik söyleyişle– çözen "Todtnauberg" şiirini örgüleyen koşulların betimlenmesi.

Kılı kırk yaran araştırmasında Lyon, öncelikle Celan'ın Heidegger okuma notlarıyla yazışmalar ve tanıklıkların izini sürerek bir armağan/lütuf olarak şiirin doğası; Varlığın hitabına mazhar olmuş bireyin dil, yaratıcılık ve hafıza ile irtibatı vb. konularda şairin bilhassa dikkat kesildiği belli başlı kavramları irdeliyor. Ardından da, Heidegger dili ve düşüncesinin Bremen konuşmasıyla birlikte derin biçimde nüfuz ettiği iki Celan metninden birisi olan "*Der Meridian*"i mercek altına alıyor. Lyon'a göre, *asli dil*i bir "Öteki"ne ulaştırmak maksadıyla şiirin diyalojik doğası ve yaratıcı "Birey"in sesinin önemi üzerine temellendirdiği kendi fenomenolojik bakış açısıyla Celan, bu noktada şairi salt bir aracı, şiiri de monolog olarak gören Heidegger'den ayrılıyor. Kitabın

kamadros.com

en ufuk açıcı yanı ise, söz konusu buluşmayı simgeleyen "Todtnauberg" isimli şiiri bir nevi "iletişim arızası"nın belgesi sayma yönündeki yaygın kanaati boşa çıkarıyor ve bu ikircikli ilişkiyi çok daha incelikli, çoğul bir yoruma açıyor oluşu.

Dil-odaklı yaklaşımıyla modern düşünce üzerinde dönüştürücü ve kalıcı etkiler bırakan Heidegger'den el almış *hafıza-temelli* edebi vizyonuyla çağdaşlarını ve ardıllarını derin bir biçimde etkileyen Celan üzerine Derrida'dan Gadamer'e, Levinas'tan Lacoue-Labarthe'a, Agamben'den Esther Cameron'a uzanan geniş yorum yelpazesi içerisinde, James K. Lyon'ın elinizdeki çalışmasının bu yolda yapılacak yeni tercümelere ve yayınlara vesile olacağı; *kimlik, farklılık, dil*, *yaratıcı süreç, hafıza* ve *aidiyet* gibi kavramlar üzerinde süregiden tartışmalara özgün bir katkıda bulunacağı inancındayım.

* * *

Kitap boyunca Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ı ile diğer eserlerinden yapılan tüm alıntılarda, Türkçedeki aktarım denemelerini göz önünde tutmakla birlikte –kavram, söylem ve anlam açısından birtakım sorunlar içerdikleri kanaatiyle– kendi tercümelerimi kullanmayı yeğledim. Ayrıca metin içerisinde bizzat Lyon tarafından çevrilmiş Heidegger'e ait pasajları orijinal nüshaların yanı sıra İngilizcedeki diğer çevirileriyle (***What is Called Thinking****; çev: Fred D. Wieck & J. Glenn Gray, Harper&Row Publishers, 1968.* ***Identity and Difference****; çev: Joan Stambaugh, Harper&Row Publishers, 1969.* ***Poetry, Language, Thought****; çev: Albert Hofstadter, Harper&Row Publishers, 1971.* ***On the Way to Language****; çev: Peter D. Hertz, Harper&Row Publishers, 1971.* ***Being and Time****; çev.: John Macquarrie & Edward Robinson, Basil Blackwell, 1962/ çev.: Joan Stambaugh, State University of New*

idealres.com

York Press, 1996. ***Early Greek Thinking****; çev: David Farrell Krell & Frank A. Capuzzi, Harper&Row Publishers, 1984.* ***Introduction to Metaphysics****; çev: Gregory Fried & Richard Polt, Yale University Press, 2000.* ***Off the Beaten Track****; ed./çev.: Julian Young & Kenneth Haynes, Cambridge University Press, 2002.* ***The Essence of Truth****; çev: Ted Sadler, Continuum, 2002. vd.*) karşılaştırıp teyit ettim.

Yine, dilimizde dolaşıma girmiş Heidegger eserleriyle kavramsal literatürü tarayarak Türkçenin deyiş varlığı açısından mutabık olduklarımı aynıyla kullandım; ancak *Sapa Yollar, Dile Doğru Seyrederken, Dünya Suretleri Çağı, Şiirce Mukimdir İnsan, Özgüvarlık, Gündelikliğin Benliği, Herkesler, herdem bana aitlik, kendiletişim, mutlak tehnalık, üpüryan, berhayat vb.* pek çok örnekte izlenebileceği üzere kendi tercih ve tekliflerimi de ilgililerin dikkatine/rikkatine sunmaya çalıştım.

Kitapta irdelenen Celan şiirlerini, Türkçede mevcut çeviri-söyleyiş denemeleri ağır bir malûliyet sergilediği için, Almanca orijinallerini Michael Hamburger, John Felstiner, Pierre Joris, André du Bouchet ve Philippe Lacoue-Labarthe çevirileriyle karşılaştırarak dilimize tercüme ettim. Bu "upuygun kürek darbelerini kollayış" vesilesiyle –*Şair*in metaforuyla söyleyecek olursam– bir **kayıkçının hizmeti** mucibince Türkçe kıyılarına taşımaya giriştiğim Celan şiirlerinden oluşan bir seçkiyi de yakın gelecekte okuyucuyla buluşturma arzusunda olduğumu belirtmek isterim. Keza, metin içerisinde *Bir Rüyanın Rüyası, Bremen Konuşması Meridyen* ve *Dağlarda Sohbet*'ten alıntılanmış bölümleri de, geçtiğimiz yıl yayımlanmış, Celan'ın bütün düzyazı varlığını bir araya getiren *Karşılaşmalar* başlıklı derlememden aktardım.

Nihayet, *Pürtefekkür şiir* hattındaki bu ***açık deniz seyri***ne koyulmama imkân tanıyan değerli yayıncı-yazar arkadaşım Cem İleri'ye; değerli yayın yönetmeni Saadet Özen'e ve yayınevinin

tomurcuk.com

editörü Eyüp Tosun'a; incelikli kapak tasarımıyla kitabın *Geist*ını bihakkın yansıtan Hatice Çavdar'a; yer yer muammaya dönüşen dizelerle pasajlara dair söyleyiş önerilerimle sık sık başını ağrıttığım ve son okuma safhasında dikkatlerini benimle paylaşma nezaketini gösteren sevgili Cenk Palaz'a; ilgi ve desteklerini daima hissettiğim kardeşlerim Hande Loddo ile Güney Ongun'a ve şair dostum W.B.Byrill'e içtenlikle teşekkür ediyor; *Cümle Ervah*'ı 'asli dil'de Celan'lıyorum!

Cem Yavuz
21 Aralık 2020
Tiriglia

tamadres.com

Önsöz

Paul Celan ile Martin Heidegger'in 1967 tarihli karşılaşması, yirminci yüzyılın entelektüel tarihinde bir dönüm noktası olarak yerini korumakta.

Görünen o ki, — George Steiner'ın iddiasına göre, "şiirleriyle Batı edebiyatının en büyükleri arasında anılmayı hak eden"[1] — Soykırım felaketzedesi şair Paul Celan ile yirminci yüzyılın en özgün ve etkin düşünürlerinden, 1933 yılında Alman Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi'ne üye olmuş Heidegger arasındaki bu buluşmayı yorumlayan kitaplar, denemeler, belgeseller, akademik makaleler, doktora tezi bölümleri ve kısa referanslar giderek çoğalmakta.

Genel kabul görmüş eleştirel değerlendirmelerin aksine, Celan-Heidegger görüşmesi ne şairin ne de filozofun hayatındaki en önemli ya da en çarpıcı hadiseydi. Ancak birbirine taban tabana zıt görünen bu iki müstesna kişilik arasında aşağı yukarı yirmi yıla yayılan söz konusu ilişkinin uyumsuz tabiatı, bilhassa Celan üzerindeki ciddi etkisi göz önüne alındığında hayâl gücünü zorlayan ve izaha muhtaç bir nitelik arz etmekte.

Ve tek başına bu bile, buluşmanın gerçekleştiği bağlamın dikkatle irdelenmesini gerektiriyor.

tanadres.com

Celan'ın Heidegger'la olan kapsamlı ilişkisine dair son dönemlere değin pek az bilgi mevcut olduğundan, eleştirmenler bu bağlamdan nadiren bahsetmektedir.

Örneğin, şairin Heidegger'i 1951'de okumaya başladığı ve kendi yazılarında kullandığı kimi kavram ve metaforları ondan ödünç aldığı ya da talihsiz bir seyir izlediği iddia edilen 1967 buluşmasından hayatına son verdiği 1970 tarihine kadar düşünürün eserlerini derin bir alâka ile okumaya devam ettiği fazla bilinmez.

Yine çoğu eleştirmen Celan'ın kütüphanesinin, şairin Heidegger'in iki düzineden fazla eserini dikkatlice okuduğunun ya da kendi poetik kuramını oluşturmasında düşünürün belirleyici bir rol oynadığının kanıtlarını içerdiğinden de haberdar değildir. Araştırmacılar da ikilinin yıllar boyunca yazıştıklarının ve Celan'ın bazı şiirlerinin kopyalarını Heidegger'e yolladığının farkına varmamıştır. Hasılı, düşünürün Celan'ın şiirine ne denli değer verdiğini, onu yüreklendirmek ve tanıtmak (mesela bir Alman üniversitesinde ders vermesini sağlamak) için ne kadar büyük bir şevkle çaba gösterdiğini; onunla bir parça daha yakınlık kurabilmek maksadıyla kendi makalelerinin el yazısı ithaflı (en az on) kopyasını Celan'a gönderdiğini ve "örselenmiş şair"le iletişim kurmak ve ona yardımcı olmakta yaşadığı acziyet yüzünden nasıl hayâl kırıklığı yaşadığını inceleyip açığa çıkaran çalışma yok denecek kadar azdır.

2004'ün başlarında (elinizdeki kitabın taslağı yayına sunulduktan kısa bir süre sonra) Hadrien France-Lanord'un *Paul Celan et Martin Heidegger: Le sens d'un dialogue* başlıklı kitabı Paris'te gün yüzüne çıktı. France-Lanord kitabında, Celan'ın sahibi olduğu ve okuduğu Heidegger eserlerinden yararlanarak ikilinin entelektüel diyaloğunun bazı unsurlarını ele alıp değerlendiriyordu. Şu var ki, hayli felsefi ve spekülatif oluşunun yanı sıra biyografik açıdan da eksik kalan kitapta France-Lanord, ne iki figürün

ilişkisinin kültürel bağlamlarını ya da Celan'ın Heidegger'den aldığı edebi itkileri tutarlı bir biçimde incelemeye yanaşıyor ne de bu iki zıt kutup arasındaki sorunlu çekimin karmaşık doğasını çözümlemeye girişiyordu.

Buna mukabil elinizdeki çalışmada ben, enine boyuna ele alınıp değerlendirilmemiş bu ilişkinin daha bütünlüklü bir hikâyesini sunmak üzere konuyla alâkalı mevcut kanıtları irdelemeye çalışıyorum. Kuşkusuz ki bu hikâyenin bazı parçaları yine de eksik; zira Celan'ın Heidegger'e atıfta bulunduğu mektuplardan oluşan en aşağı iki büyük koleksiyon –Ingeborg Bachmann ve Klaus Demus'la yazışmalar– araştırmacılar için hâlen bir sır. Her şeye rağmen bu çalışma, birbirlerinden bütünüyle farklı ulusal, sosyal ve kültürel arka planlara sahip olsalar da düşünsel açıdan güçlü bir akrabalığı paylaşan son derece yetenekli iki yaratıcı zekânın sıkıntılı ilişkisini, etkileşimlerini ve birbirlerine tepkilerini daha fazla araştırma yolunda başlangıç noktası işlevi görebilecek bir genel değerlendirme sunmaktadır.

Şairin Heidegger'in düşüncelerinden daha çok beslendiği göz önüne alındığında çalışmamızın ana odağı, tabiatıyla Celan olacaktır. Genel itibarıyla kitap, Celan'ın Heidegger karşısındaki tarihi-entelektüel biyografisi ve ikilinin ilişkisini belirleyen çelişik ve uyumsuz öğelerin çözümlenmesi biçiminde tasarlanmıştır. Araştırmamda ayrıca Celan'ın kendi okuma ve yorum-çeviri faaliyeti çerçevesinde Heidegger'in düşüncelerini ne ölçüde dönüşüme uğrattığını; düşünürü hangi noktalarda benimseyip nerelerde reddettiğini ve ona ne gibi karşılıklar geliştirdiğini ortaya koyarken Celan'ın şiir anlayışına da olabildiğince eğilmeye çalıştım. Kısmen Heidegger'in Celan'la olan irtibatı yeterince iyi belgelenmediğinden, fakat bilhassa da ikili arasındaki öğretmen-öğrenci ilişkisi daha ziyade tek taraflı ve öğrenci yönünde

tamadres.com